

бібліографічних покажчиків літератури про Тернопільську область, зокрема за 2000–2004, 2005–2009 та 2010–2014 роки⁴²². Так, у покажчику за 2000–2004 рр. у розділі «Археологія. Етнографія. Історія області» виділено підрозділи «Українські січові стрільці», «Національно-визвольна боротьба на західноукраїнських землях у період 1917–1921 років» та «Західноукраїнська Народна Республіка». У покажчику за 2005–2009 рр. у розділі «Історія області від давнини до 1939 року» виокремлено підрозділи з літературою про Січових стрільців і ЗУНР, а в покажчику за 2010–2014 рр. – окремий підрозділ «Битва під Крутами».

У покажчиках літератури про Черкаську область, зокрема за III квартал 2017 і 2018 рр.⁴²³, у розділі «Історія» є підрозділ «Черкащина в період Української революції 1917–1921 рр.». Особливу увагу викликає посібник за 2018 р., адже у ньому подано нові дослідження про Холодноярську та Чигиринську республіки і їх керівників-отаманів – Свирида Коцура, Артема Харченка, Якова Щирицю⁴²⁴.

3.7. Військова історія і зв'язки у бібліографічних дослідженнях про Українських Січових Стрільців, бій під Крутами, Зимові походи Армії УНР

Революційна доба в історії українського народу має чимало прикладів жертвності та героїзму, серед них – битва під Крутами (січень 1918), похід війська УНР під керівництвом П. Болбочана на Крим (квітень 1918), рейди по радянських і білогвардійських тилах військових з'єднань Армії УНР під проводом М. Омеляновича-Павленка (грудень 1919 р. – травень 1920 р.), другий похід Армії УНР на чолі з генерал-хорунжим Ю. Тютюнником у радянський тил восени 1921 р. тощо. З огляду на зазначене, звертаємо увагу на бібліографічні джерела з воєнної історії Української революції (1917–1921 рр.), в яких висвітлюються як загальновідомі, так і мало відомі історичні події і факти. У період незалежності України було продовжено бібліографічні дослідження з воєнної історії революційної доби на українських землях, започатковані І. Калиновичем, О. Думінім,

⁴²² Література про Тернопільську область за 2000–2004 роки : анот. бібліогр. покажч. Вип. 22. / Упр. культури Терноп. облдержадмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка; уклад. А. О. Ленчишин ; ред.: О. М. Раскіна, Г. Й. Жовтко. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 848 с.; Література про Тернопільську область за 2005–2009 роки : бібліогр. покажч. літ. Вип. 23 / Упр. культури Терноп. облдержадмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка; уклад. В. Я. Миськів ; ред.: Г. Й. Жовтко, О. М. Раскіна ; керівник проекту та наук. ред. В. І. Вітенко. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 832 с.; Література про Тернопільську область за 2010–2014 роки : бібліогр. покажч. літ. Вип. 24 / Упр. культури Терноп. облдержадмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка; уклад. В. Я. Миськів ; ред.: Г. Й. Жовтко, О. М. Раскіна ; керівник проекту та наук. ред. В. І. Вітенко. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 1168 с.

⁴²³ Література про Черкаську область за III квартал 2017 року : [бібліогр. покажч.] / Департамент культури та взаємозв'язків з громадськістю Черкас. облдержадмін, Черкас. обл. універс. наук. б-ка ім. Т. Шевченка ; уклад.: Л. Т. Демченко ; відп. за вип. Л. П. Капкаєва ; ред.: В. К. Величко. Черкаси, 2017. С. 6–7; Література про Черкаську область за III квартал 2018 року : [бібліогр. покажч.] / Департамент культури та взаємозв'язків з громадськістю Черкас. облдержадмін, Черкас. обл. універс. наук. б-ка ім. Т. Шевченка ; уклад.: Л. Т. Демченко ; ред.: Л. Я. Радиш. Черкаси, 2018. 40 с.

⁴²⁴ Література про Черкаську область за III квартал 2018 року : [бібліогр. покажч.] / Департамент культури та взаємозв'язків з громадськістю Черкас. облдержадмін, Черкас. обл. універс. наук. б-ка ім. Т. Шевченка ; уклад.: Л. Т. Демченко ; ред.: Л. Я. Радиш. Черкаси, 2018. С. 7–10.

К. Купченком, І. Шендриком, П. Зленком, С. Ріпецьким, В. Кучабським та ін. Так, у 2004 р. надзвичайно рідкісна книга В. Кучабського «Золоті Ворота» – про боротьбу Січових стрільців за самостійну Україну, з включеною до неї бібліографією січовиків І. Шендрика, що вперше була видана наприкінці 1930-х років у Львові, у 1969 р. перевидана з доповненнями в США під назвою «Корпус Січових стрільців», була перевидана у Львові за редакцією і передмовою Олега Романіва⁴²⁵.

Чимало матеріалів про українські військові формування 1917–1921 рр., роль Є. Коновальця в їх організації, участь галицького жіноцтва у стрілецькому русі, відзнаки та винагороди українського війська, зокрема УГА, та багато іншого подано у «Бібліографічному покажчику публікацій співробітників Львівського історичного музею (1945–2004)»⁴²⁶.

Дослідження з історії військової дипломатії України, зокрема, про творення і особливості дипломатії Центральної Ради УНР (1917–1918 рр.), про становлення військових закладів органів державної безпеки України, починаючи з 1918 р., а також публікації з історії розвідки і контррозвідки України 1917–1919 рр., описано у персональному бібліографічному покажчику «Професор Веденєєв Дмитро Валерійович»⁴²⁷.

Сучасні дослідження з цієї тематики вміщено в анотованих покажчиках захищених дисертацій Інституту історії України НАН України, Донецького, Кам'янець-Подільського⁴²⁸, Ужгородського та інших національних університетів.

Тема Українських Січових Стрільців більше приваблює дослідників Західної України. Як наслідок, побачили світ два бібліографічні видання, упорядковані співробітниками наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника «Січові Стрільці в боротьбі за волю України» (Івано-Франківськ, 2009, 2014)⁴²⁹. Друге, доповнене і перероблене видання приурочене 100-річчю утворення УСС. У першому з чотирьох розділів покажчика представлено джерела та історіографію діяльності УСС: мемуари, спогади, рукописи, записки, листи та документи безпосередніх учасників тих подій, а

⁴²⁵ Кучабський В., Безручко М., Коновалець С. Золоті ворота. Історія Січових Стрільців. 1917–1919 / Наук. т-во ім. Шевченка ; ред. і передм. О. Романіва ; Львів ; Рочестер, 2004. 395 с. : іл. (Історія визвольної боротьби України в монографіях ; Українознавча бібліотека НТШ ; Число 17). [Видання у повному об'ємі – до польської конфіскації, Львів, 1937].

⁴²⁶ Бібліографічний покажчик публікацій співробітників Львівського історичного музею (1945–2004). Львів : Новий час, 2005. 134 с.

⁴²⁷ Професор Веденєєв Дмитро Валерійович: бібліогр. покажч.: до 50-річчя від дня народж. Київ: Укр. фонд культури. 2017. 76 с.

⁴²⁸ Анотований покажчик дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Інституту історії України Національної академії наук України (1991–2011 рр.) / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: Смолій В. А. (голов. ред.) та ін. ; уклад.: Л. І. Синявська, О. З. Силка, І. С. Азарх. Київ, 2011. 441 с.; Анотований покажчик дисертацій, захищених в спеціалізованих вчених радах історичного факультету Донецького національного університету (1994–2011 рр.) / Донец. нац. ун-т, Іст. ф-т, Ін-т історії Донбасу ; [уклад.: І. М. Грідіна, П. В. Добров, Е. В. Добров]. Донецьк : ДонНУ, 2012. 483, [6] с.; Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1920–2009) : бібліогр. покажч. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка ; уклад.: О. В. Веселовська та ін.; редкол.: О. М. Завальнюк (голова) та ін. Кам'янець-Подільський, 2010. 172 с.

⁴²⁹ Січові Стрільці в боротьбі за волю України: (до 100-річчя утворення УСС) : бібліогр. покажч. : вид. 2-ге, допов. і перероб. / уклад. М. В. Блинчук ; Наук. б-ка Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2014. 38 с.

також історичні дослідження з цього питання українських учених з діаспори та новітня українська історіографія проблеми. Матеріали другого розділу висвітлюють національно-визвольну боротьбу січовиків у роки Першої світової війни. Третій розділ «Провідники УСС» містить літературу про життя і діяльність найбільш відомих діячів, зокрема, військових командирів УСС, а також жінок, що перебували в лавах цього військового формування. Матеріали четвертого розділу відображають стрілецьку тематику у творчості митців: композиторів, режисерів, поетів, письменників, а також літературу, що розкриває культурно-просвітницьку діяльність Січових Стрільців, їхню художню творчість, взаємодію з «Просвітою» та іншими культурно-освітніми і громадськими організаціями того часу.

Особливий інтерес у сучасних дослідників викликає тематика героїв Крут. Публікації з історії цієї події містяться в уже згаданих бібліографічних покажчиках НБУВ «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)» та «Українська революція і державність (1917–1921 рр.)»⁴³⁰. Їхні матеріали розкривають процеси державотворення, зокрема й розбудову збройних сил та стан міжнародних відносин. У шести розділах першого видання є тематичні рубрики – «Збройні сили», у яких подано статті, монографії, спогади, документи про розбудову збройних сил українських держав у революційну добу. У другому розділі «Українська Центральна Рада», у рубриці «Збройні сили» зібрано різнопланові матеріали про бій під Крутами на початку 1918 р. Вони дають змогу дослідникам простежити не тільки окремі аспекти з історії вивчення події, а й різноплановість підходів, поглядів і оцінок багатьох авторів. У другому посібнику доцільно скористатися допоміжним предметним покажчиком.

Варто згадати огляди, присвячені бою під Крутами: О. Правдюк «Крути в літературі і фольклорі (до 75-річчя подвигу Київського студентського куреня Січових Стрільців)» (Народна творчість та етнографія (1993, № 1) та О. Божко «Крути в документальних свідченнях» (Київська старина. 1996, № 2/3). О. Правдюк наводить окремі публікації авторів, що з'явилися після цього бою. Так, у 1918 р. П. Тичина присвятив вірш «Пам'яті тридцяти» бійцям Київського студентського куреня, які загинули у нерівному бою зі значно переважаючим військом радянської Росії (Нова рада, 1918, № 38). Тоді ж про бій під Крутами писали: С. Єфремов «Дорогою ціною» (Нова Рада. 1918, 20 березня), згодом Д. Дорошенко написав «Пам'яті тих, що полягли під Крутами: (Про Січових стрільців)» (Відень, 1921), а Л. Старицька-Черняхівська «Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами» (Вісник політики, літератури й життя. Відень, 1918). У 1920-ті рр. вийшли дві статті Б. Монкевича: «Крути. З давно пережитого» (Календар Червоної Калини на 1923 р.) та «Бій під Крутами» (Поступ. 1929, ч. 2.)⁴³¹. Дослідник робить посилання на бібліографічний покажчик П. Зленка «Крути» і, крім зазначених у ньому поетів, які присвятили свої

⁴³⁰ Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін. ; уклад.: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва та ін. ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2001. 816 с.; Українська революція і державність (1917–1921 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. ; наук. ред.: С. С. Кіраль ; наук. консультант В. Ю. Омельчук ; авт. кол.: В. С. Гоїнець, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовська ; бібліогр. ред. Л. С. Новосолової. Київ, 2018. 817 с.

⁴³¹ Правдюк О. Крути в літературі і фольклорі. *Народна творчість та етнографія*. 1993. № 1. С. 12–13.

поезії цій події: О. Бабій, Вероніка Михалевич, Олександр Олесь, Оксана Печеніг, додає до списку вірші: Міри Гармаш (Дзвін, 1991. № 8), Богдана-Ігоря Антонича (покладений на музику Я. Ярославенком), опублікований у львівському журналі «Дорога» (1938, лютий), Володимира Яніва (Літературно-науковий вістник, 1932. Т. 108, кн. II). Дослідник називає вірші, в яких згадуються Крути. При цьому він зазначає, що кожен поет сприймає подію через власне світобачення, через пережите ним самим. Так, Юрій Клен у першій частині своєї поеми «Попіл імперій» називає Крути важливою віхою національно-визвольної боротьби. У творі Є. Маланюка «З варягів» (1926) згадка про Крути набирає значення символу, заклику берегти свої святощі⁴³².

Автор огляду зазначає, що «незважаючи на те, що події під Крутами болісно переживалися свідомою частиною українського народу й знайшли свій відгук у численних мемуарах, поезіях, історичних розвідках, кількох широко відомих піснях, все це залишалося книгою за сімома печатями, бо не узгоджувалося з насадженою протягом десятиліть догмою про ошасливлення України більшовиками, про звільнення її з кайданів віковичного поневолення. Крути є показовим прикладом того, як саме відбувалося це звільнення»⁴³³.

Олег Божко в статті «Крути в документальних свідченнях»⁴³⁴, подаючи інформацію про те, що на той час було відомо десять спогадів учасників бою, опублікованих упродовж семидесяти років (Іван Шарий, 1918 р.; Левко Лукасевич, 1982), надгробні промови та пропам'ятні матеріали в періодиці 1918 р., повідомляє про наявність архівного матеріалу з цієї тематики в Державному архіві Російської Федерації – «Матеріали по делу быв. главнокомандующего южными армиями Муравьева (следственный)», в якому зібрано багато документів, зокрема спогадів, про сам бій, про формування і склад радянських військ і Центральної Ради, які брали участь у бою, про окремих його організаторів і учасників, про війну, в ході якої відбувся бій, про його громадське і політичне відлуння, про похорон загиблих і увічнення їх пам'яті⁴³⁵.

Підготовка бібліографічних списків, безпосередньо присвячених битві під Крутами, активізувалася з нагоди відзначення 90-х роковин цієї визначної події. А поштовхом до цього було активне проведення політики пам'яті за Президента України В. Ющенка, зокрема три його укази: від 21 січня 2006 р. «Про вшанування пам'яті Героїв Крут», від 15 січня 2007 р. «Про вшанування пам'яті Героїв Крут» та від 25 жовтня 2007 р. «Про відзначення 90-ї річниці подвигу Героїв Крут»⁴³⁶. Указами передбачалося здійснення заходів щодо вшанування пам'яті Героїв Крут, зокрема, впорядкування відповідних пам'ятних місць, відкриття тематичних

⁴³² Правдюк О. Крути в літературі і фольклорі. *Народна творчість та етнографія*. 1993. № 1. С. 15–16.

⁴³³ Там само. С. 11–12.

⁴³⁴ Божко О. Крути в документальних свідченнях. *Київська старовина*. 1996. № 2/3. С. 47–55.

⁴³⁵ Там само. С. 47.

⁴³⁶ Про вшанування пам'яті Героїв Крут : Указ Президента України від 21 січ. 2006 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10/2006-%D1%80%D0%BF> ; Про вшанування пам'яті Героїв Крут : Указ Президента України від 15 січ. 2007 р. №15. *Урядовий кур'єр*. 2007. 18 січ.; Про відзначення 90-ї річниці подвигу Героїв Крут : Указ Президента України від 25 жовт. №1014. № 1014/2007 від 25 жовт. 2007 року. *Урядовий кур'єр*. 2007. 7 листоп.

експозицій та виставок, проведення у вищих, у тому числі військових, а також загальноосвітніх навчальних закладах тематичних вечорів, конференцій, інших виховних заходів. Державному комітету телебачення та радіомовлення України наказувалося забезпечити широке висвітлення заходів щодо вшанування пам'яті Героїв Крут, організувати цикли тематичних радіо- та телепередач, виступи у засобах масової інформації відомих учених, політиків та видання наукових праць, збірників документів і матеріалів з історії Української революції 1917–1921 років, пов'язаних, зокрема, з подіями біля станції Крути у січні 1918 року. Ці акти проголошувалися з метою виховання у громадян, особливо молоді, поваги до історичного минулого Українського народу та у зв'язку з 88-ю, 89-ю і 90-ю річницями героїчної загибелі юнаків у бою під Крутами⁴³⁷. Безперечно, така увага до визначної події в історії України сприяла проведенню всеукраїнських і міжнародних конференцій, виставок, презентацій нових видань. З'являлася література, в якій розглядався моральний подвиг героїв Крут, висвітлювалися прагнення і мотивація юних захисників України у 1918 р., аналізувалися ці події в контексті сучасного державотворення. Заслугує на увагу збірка художніх творів «Крути» (упорядники Осип і Надія Зінкевичі. Київ, 2008), яка містить чималу прикнижкову бібліографію на цю тему⁴³⁸.

Отже, з 2007 р. День пам'яті героїв Крут – 29 січня відзначають офіційно на державному рівні. Хоча в указах цей день не оголошено святковим, однак для нього вже характерні певні усталені ритуальні дії: покладання квітів до Пам'ятного Хреста Героям Крут у Києві та поминальні літургії. Проводяться також міські уроки мужності, вечори-реквієми, тематичні виставки. У містах України відбуваються й інші заходи: у Львові проходить урочиста свічкова хода, в деяких містах – хода смолоскипна, у Тернополі – акція «Доба», під час якої молоді люди проводять 24 години без їжі в камерах колишнього слідчого ізолятора КДБ. В українську історію бій під Крутами – 29 січня 1918 року увійшов як символ патріотизму і жертвності в боротьбі за незалежність України⁴³⁹.

Для висвітлення цієї теми бібліографами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського уже наступного року було підготовлено два бібліографічних списки з ідентичною назвою – «Бій під Крутами 29 січня 1918 р.». Один з них містить 90 записів з газетних фондів бібліотеки за 1993–2008 рр.⁴⁴⁰, а інший – 62 записи документів, досліджень, спогадів і художньо-літературних творів, опублікованих у 1918–2008 рр.⁴⁴¹

У 2011 р. Львівська ОУНБ і Київська міська спеціалізована молодіжна бібліотека «Молода гвардія» присвятили цій тематиці, відповідно, методично-бібліографічні

⁴³⁷ Указ Президента України «Про вшанування пам'яті Героїв Крут». Свобода. 2007, 15 січня. URL: <https://kyiv.svoboda.org.ua/news/comments/ukaz-prezydenta-ukrayiny-pro-vshanuvannya-pam-yati-geroyiv-krut/21969/>

⁴³⁸ Крути: збірка у пам'ять героїв Крут / упоряд. О. Зінкевич, Н. Зінкевич. Київ : Смолоскип, 2008. 422 с.: іл. Бібліогр.: с. 377–406.

⁴³⁹ Куцак С. А. Політичні свята сучасної України. *Культура України. Серія : Культурологія*. 2019. Вип. 64. С. 167.

⁴⁴⁰ Горбань С. М. Бій під Крутами 29 січня 1918 р.: за матеріалами газет 1993–2008 рр. (фонди НБУВ) / С. М. Горбань, Ю. С. Левченко. *Україна : події, факти, коментарі*. 2008. № 3. С. 86–93.

⁴⁴¹ Карплюк О. Бій під Крутами 29 січня 1918 р.: бібліогр. 1918–2008 рр. (фонди НБУВ) / О. Карплюк, Н. Моїсеєнко. *Україна: події, факти, коментарі*. 2008. № 2. С. 61–68.

матеріали «Назавжди вписані в історію України: пам'яті героїв Крут»⁴⁴² та тематичний бібліографічний покажчик «Юні оборонці Батьківщини» (До дня пам'яті героїв Крут)⁴⁴³. Обидва розміщені на сайтах цих установ.

Наступного року фахівцями бібліотеки Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка підготовлено електронний бібліографічний список «Пам'яті героїв Крут»⁴⁴⁴, який містить 55 бібліографічних записів.

Грунтовна прикнижкова бібліографія, що охоплює книги, статті з періодичних видань, художню літературу України та діаспори за 1918–2013 рр., вміщена у збірнику документів і матеріалів «Бій під Крутами в національній пам'яті»⁴⁴⁵, який у 2013 р. видав Український інститут національної пам'яті.

У 2014 р. до дня вшанування пам'яті Героїв Крут співробітниками бібліотеки Ніжинського державного університету укладено ретроспективний бібліографічний покажчик «Слава народжена у вогні»⁴⁴⁶. У посібнику представлено 110 записів книг та статей із періодичних видань 1973–2014 рр., присвячених подіям 1918 р. на залізничній станції Крути. Під час підготовки покажчика були використані каталоги, картотеки, фонд бібліотеки, інтернет-ресурси. Посібник складається з 4-х частин: книги, статті з книг і періодичних видань, художня література.

У 2017 р. фахівцями Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова на власних фондах та інтернет-ресурсах укладено бібліографічний покажчик «Бій під Крутами: героїзм і трагедія нашої історії»⁴⁴⁷. Перший розділ «Бій під Крутами. Подвиг української молоді» містить книги та статті з історії бою, дослідження науковців, документальні свідчення. У другому розділі «Пам'яті героїв присвячується» вміщено офіційні документи – постанови, розпорядження, укази, інформацію щодо вшанування подвигу героїв Крут та видання української діаспори, починаючи з 1918 р., з-поміж них – спогади учасника бою. До розділу «Велич і трагедія крутян в літературі та мистецтві» включено матеріали, що відображають цю історичну подію в літературі та мистецтві, зокрема в історичних і документальних фільмах, а також сценарії заходів для вшанування пам'яті героїв.

До відзначення 100-річчя бою під Крутами фахівцями бібліотеки уже згаданого

⁴⁴² Назавжди вписані в історію України: пам'яті героїв Крут : метод.-бібліогр. матеріали / Львів. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: І. Лешнівська, Г. Москович, Т. Семенів ; ред. О. Букавіна. Львів : Ліга-Прес, 2011. 20 с. : іл.

⁴⁴³ Юні оборонці Батьківщини (до дня пам'яті героїв Крут) : темат. бібліогр. покажч. / бібліографі-уклад.: Т. І. Мілашенко, Н. І. Фоміна ; Міськ. спеціаліз. молодіж. б-ка «Молода гвардія». Київ, 2011. URL: <http://msmb.org.ua/biblioursuri/bibliografiya/istorichni-podii/yuni-oborontsi-batykivshtini-do-dnyu-ramyati-geroiv-krut/>

⁴⁴⁴ Пам'яті героїв Крут : бібліогр. список / уклад. О. М. Груб'як ; Б-ка Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Дрогобич, 2012.

⁴⁴⁵ Бій під Крутами в національній пам'яті: [зб. док. і матеріалів] / Укр. ін-т нац. пам'яті ; упоряд.: О. М. Любовець та ін. Київ : Пріоритети, 2013. 285 с. : фот. Бібліогр.: с. 249–281. URL: http://www.memo.gov.ua/sites/default/files/userupload/kruty_zbirnyk_2013.pdf

⁴⁴⁶ Слава народжена у вогні: до дня вшанування пам'яті Героїв Крут : бібліогр. покажч. / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя, Б-ка ім. М. О. Лавровського ; упоряд.: О. Д. Кільдіватова, Ю. І. Рожок. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 32 с.

⁴⁴⁷ Бій під Крутами: героїзм і трагедія нашої історії : бібліогр. покажч. / уклад.: Т. Петруня, Г. Русанова ; ред. Л. Голубенко ; Миколаїв. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гмирьова. Миколаїв, 2017. 31 с. (Серія «Календар: свята, події, дати» ; вип. 3).

Дрогобицького державного педагогічного університету було підготовлено бібліографічний покажчик «Крути: крок у безсмертя»⁴⁴⁸. Видання включає 576 бібліографічних записів. Матеріали покажчика містять: монографії, автореферати дисертацій, статті, доповіді та повідомлення на конференціях, що друкувалися окремими виданнями в наукових збірниках, у періодичних та продовжуваних виданнях, а також у підручниках і хрестоматіях українською, російською й англійською мовами. У структурі та змісті покажчика чимало уваги приділено таким питанням, як Крути та Герої Крут у мистецтві, художній літературі, вшанування пам'яті Героїв Крут, зокрема на Дрогобиччині. Особливо представлена довідкова література з історії цього питання. У першому розділі «Бій під Крутами» матеріали подано не лише безпосередньо про історичну подію, а й в контексті Української революції, зокрема, проголошення і розбудови Центральною Радою УНР та війни проти неї радянської Росії. Водночас чимало публікацій стосується пересторог та історичних уроків Крут для сьогодення, адже подія сприймається неоднозначно: з одного боку як героїзм юних борців за українську державність, а з іншого – як помилка державотворчого процесу і трагедія.

У розділі, присвяченому безпосередньо Героям Крут, приділено увагу крутянцям – вихідцям з окремих міст і регіонів України, зокрема з Конотопа, а також їх родинним зв'язкам. Так, у кількох статтях розповідається про молодшого брата Олександра Шульгина – Володимира, який загинув у цьому бою, в інших – про гімназиста Григорія Піпського, Олександра Поповича, Валентина Отамановського (Золотопольця), Ігоря Лоського.

Матеріали з довідкових видань відображено в окремому розділі, а також інших, насамперед третьому, де подано чимало матеріалів з «Енциклопедії Українознавства», «Encyclopedia of Ukraine», біографічного довідника В. Верстюка «Діячі Української Центральної Ради», довідника з історії України. В середині розділів матеріал систематизовано за хронологією, а далі – за абеткою, що дає змогу прослідкувати в історичній послідовності, як змінювалася оцінка подвигу героїв Крут.

Водночас до четвертого розділу «Крути у довідкових виданнях» було включено статтю з «Української радянської енциклопедії», де зазначається, що у дводенному бою на станції Крути – між Ніжином і Бахмачем червоногвардійські загони, поспішаючи на допомогу повсталим трудящим Києва, розгромили війська контрреволюційної націоналістичної Центральної Ради⁴⁴⁹. Адже за радянською компартійною ідеологією визвольні змагання українців за створення власної держави подавалися як війна українських буржуазних націоналістів проти власного народу. З огляду на це автору-укладачу варто було б у вступній статті вказати, чому включено до покажчика публікації радянських часів, у яких подається прямо протилежне бачення події, навести відповідні коментарі в анотаціях до опису публікацій.

⁴⁴⁸ Крути: крок у безсмертя : бібліогр. покажч. / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка ; уклад. Р. Д. Ки- вацька ; ред. С. Ю. Фартушок. Дрогобич : Ред.-видавн. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 88 с. (До 100-річчя бою під Крутами). URL: <https://bit.ly/3FWmzPa>

⁴⁴⁹ Крути. Українська радянська енциклопедія. Київ, 1980. Т. 5. С. 544.

До 100-річчя бою під Крутами бібліограф Житомирської ОУНБ імені Олега Ольжича Л. Г. Пилипенко підготувала бібліографічний список «Гортаючи сторінки історії України» (Житомир, 2018)⁴⁵⁰. Бібліографія є вибірковою, містить 45 бібліографічних записів і складається з двох розділів: «Українська революція 1917–1921 років» і «Бій під Крутами – боротьба заради майбутнього». Таким чином автор списку намагалася показати значення цієї події в контексті важливих історичних процесів, що відбулися тоді. Серед представленої літератури чимало публікацій носять просвітницький характер, їх опубліковано в журналі «Історія в школі України», газеті «Слово Просвіти». Подано й інші важливі статті, зокрема, відомого історика О. Д. Бойка «Бій під Крутами: історія вивчення» (УІЖ. 2008, № 2) та О. Правдюка «Крути в літературі і фольклорі (Народна творчість та етнографія. 1993. № 1).

З-поміж монографічних досліджень, що розкривають особливості російсько-українських відносин з часів Київської Русі, виокремимо працю В. Брехуненка «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст.» (Київ, 2016). З бібліографічних праць, що висвітлюють цю тему, подано «Слава, народжена в огні: бібліографічні джерела про бій під Крутами (Вісник Книжкової палати. 2008. № 2), а з енциклопедичних – доцільно назвати статтю В. Сядро «101 героїчна битва» (Ілюстрована енциклопедія, Харків, 2010). У списку представлено й матеріали з інтернет-сайтів, особистих блогів молодих, але уже знаних істориків: М. Ковальчук «Бій під Крутами: відомі й невідомі сторінки», В. В'ятрович «Крути – бій за майбутнє» тощо.

Невеликий бібліографічний список «До Дня пам'яті героїв Крут»⁴⁵¹, на основі виставки маловідомих документів, підготували працівники НБУ. Список містить 17 бібліографічних записів 2003–2015 років видання. Серед включених праць варто звернути увагу на літературно-мистецькі твори, присвячені цій битві: М. Куць «Крути: поема, поезії, переклади» (Київ, 2004), В. Івченко «Подвиг під Крутами і міф про «Варяг» (Науковий світ, 2006. № 1).

Книжкова виставка Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Битва під Крутами 29.І. 1918 р. за документами ВЗУ: до сторіччя подій»⁴⁵² представляє низку видань, присвячених тим героїчним подіям, із зібрання відділу зарубіжної україніки. Це, зокрема, книга С. Збарзького «Крути: у 40-річчя великого чину 29 січня 1918 – 29 січня 1958», яка детально описує передісторію тих подій, починаючи з повалення царату, а також небажання соціалістів Центральної Ради мати власну армію через наївну віру в «російську демократію». Автор бібліографічних матеріалів Є. Шпаргало зауважує, що низку публікацій про битву під Крутами містить журнал «Вісті Комбатанта» (1961–2014), звертає увагу на

⁴⁵⁰ Гортаючи сторінки історії України (100-річчя бою під Крутами): бібліогр. список / Житомир. обл. універс. наук. б-ка ім. Олега Ольжича; список підгот. Л. Г. Пилипенко. Житомир, 2018. URL: <https://bit.ly/3oby9wU>

⁴⁵¹ До Дня пам'яті героїв Крут: бібліогр. список / Нац. іст. б-ка України. Київ, 2018. URL: http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2333&Itemid=1650

⁴⁵² Битва під Крутами 29.І.1918 р. за документами ВЗУ: до сторіччя подій / Є. Шпаргало; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського: [офіц. портал]. Київ, 2018. 19 назв. URL <http://www.nbuv.gov.ua/node/3890>

статті з нього (1973 р.: Крутянець. «Думки до 55-ліття українських Тернопілів», Панченко О. «Командир героїв-крутянців Аверкій Гончаренко»). Зокрема збірник «Сніп: український декляматор для молоді і старших» (Вінніпег, 1938) містить розділ, де зібрано вірші, присвячені загибим у битві під Крутами. Представлено спогади відомих діячів тих часів: Д. Дорошенка, О. Удовиченка, а також працю В. Іваниса, присвячену Симонові Петлюрі, в якій віддається належне героїзму студентського куреня під Крутами. Як важлива подія часів першої російсько-української війни 1917–1918 рр. битва під Крутами знаходить відображення в праці «Історія українського війська», а також згадується в праці П. Мірчука «Українсько-московська війна (1917–1919)», – наголошує Є. Шпаргало ⁴⁵³.

Бібліографічний покажчик «Подвиг в ім'я України» (Запоріжжя, 2018) ⁴⁵⁴, підготовлений Науковою бібліотекою Запорізького національного університету до 100-річчя бою під Крутами переважно на фондах університетської книгозбірні. Під час укладання посібника було враховано методичні рекомендації Українського інституту національної пам'яті та використано матеріали рубрики «Документальні виставки on-line» офіційного порталу Державної архівної служби України, електронної бібліотеки «Україніка», наукові ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та ін. Бібліографічний матеріал (243 записи) систематизовано за розділами: Довідкові видання; Загальні праці; Крути в документальних свідченнях, спогадах; Персоналії крутян; У нетлінному слові: Крути в художній літературі; Крути в кіно; Вивчення в школі.

Значення цієї події у революційно-визвольний період історії українського народу яскраво відображають слова поета, колишнього сотника армії УНР Євгена Маланюка: «І тому Крути – це перше зірвання лаштунків невірничої комедії, яка відбувалася – в час революції! – на землях України; перше прозріння, що влада – то боротьба, а держава – то кров і залізо. І тому Крути – це воскресіння, по довгих століттях, – обірваної Полтавою визвольної війни, війни народу з народом, країни з країною, віч-на-віч... Кривавий підпис під цим формальним зобов'язанням з дня 22 січня поставили діти, запасний первоцвіт нації – юнаки і студенти крутянські, припечатавши той підпис важкою печаттю скипілої на поколотих грудях – мученичої, але й збавчої молоді крові, першої крові, пролитої в нашій українській війні. Саме від Крут – не тільки психологічно, а й хронологічно – починається в нашому житті тип новітнього українця, тип, що намагається надавати проявам українськості цінні справжнього, вже національного стилю» ⁴⁵⁵.

Розкриваючи і пропагуючи унікальні бібліотечні фонди, відділ зарубіжної україніки НБУВ підготував книжкову виставку «Перший Зимовий похід Армії УНР:

⁴⁵³ Битва під Крутами 29.I.1918 р. за документами ВЗУ: до сторіччя подій» / Є. Шпаргало ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського : [офіц. портал]. Київ. 2018. 19 назв. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3890>

⁴⁵⁴ Подвиг в ім'я України : до 100-річчя бою під Крутами (29 січня 1918 р.) : бібліогр. покажч. / уклад. О. А. Мерцалова ; відп. за вип. Н. М. Чала ; Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2018. 18 с. URL: <http://library.znu.edu.ua/bibliograf/pokazniki/2017/kruti.pdf>

⁴⁵⁵ Маланюк Є. Крути: народина нового українця. Прага : Пробоем, 1941. 28 с.

100-та річниця»⁴⁵⁶, що репрезентована книжками та публікаціями у періодичних виданнях. Серед найвизначніших, на думку автора виставки, – два видання: спогади командувача Армії УНР М. Омеляновича-Павленка у чотирьох частинах збірника «За Державність» (1929–1934) та «Зимовий похід 1919–1920» його помічника – Юрка Тютюнника. Дуже детально, на підставі численних документів та спогадів учасників, описує Зимовий похід О. Доценка у книзі «Зимовий похід (6.XII.1919–6.X.1920)», що вийшла друком у видавництві Українського Наукового Інституту у Варшаві в 1932 р. Цікавими є праці керівника уряду УНР періоду Директорії – Ісаака Мазепи, зокрема, «Україна в огні й бурі революції 1917–1921» (1951) та «Огнева проба» (1941). Обидва нариси написані на основі спогадів автора про українську революцію, починаючи з 1917 р. Дослідників біографії очільників та учасників Зимового походу може зацікавити біографічний словник А. Kolanczuk «Ukrainscy generalowie w Polsce. Emigranci polityczni w latach 1920–1939» (2009). У фонді зарубіжної україніки зберігаються комплекти науково-історичного журналу «Вісті Комбатанта», що виходив у США у 1961–2014 рр. Саме у ньому віднайдено найбільше статей про Зимовий похід, здебільшого приурочених до роковин цієї славної події. Як наголошує Х. Астапцева, про Зимовий похід писали не лише емігранти, але й українці на теренах окупованої Польщею Галичини. Це, зокрема, статті О. Доценка в «Історичному календарі-альманасі Червоної Калини на 1933 рік»; Д. Паліїва у «Літописі Червоної Калини» (1936); П. Феденка у «Вільній Україні» (1921). Про похід Армії УНР взимку 1919–1920 рр. також згадується у празькому часописі «Гуртуймося» (1935), торонтському «Дороговказі», британському «Бюлетені об'єднання українців» (1969) та «Українському комбатанті», що друкувався у Новому Ульмі в 1950-х роках⁴⁵⁷. Інформація про представлені на виставці видання подається в окремому файлі і надається у вільному доступі віддаленим користувачам.

3.8. Довідково-бібліографічні джерела з історії української дипломатії

Серед значної кількості досліджень, присвячених Українській революції та визвольним змаганням 1917–1922 рр., особливої уваги заслуговують монографічні дослідження та довідкові видання «Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.) : біографічний довідник» Г. В. Стрельського (Київ, 2000), «Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.) : документи і матеріали» (Київ, 2010), «Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.)» П. П. Гай-Нижника (Київ, 2016) та ін.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Перший Зимовий похід Армії УНР / Х. Астапцева. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського : [офіц. портал]. Київ, 2019. 28 назв. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5048>

⁴⁵⁷ Там само.

⁴⁵⁸ Стрельський Г. В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.) : біогр. довідник / голов. ред. Л. С. Тупчієнко ; Дипломат. акад. України при М-ві закордон. справ України. Київ: Вид. дім ДЕМІД, 2000. 48 с.; Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній